

شهربانی کل کشور شاهنشاهی ایران

قابل توجه بازدید کنندگان گرامی: بعلت کثرت مطالب در آرشیو ما، این بخش هرچندگاه یکبار تکمیل و تصحیح میگردد. لطفا مجددا از این بخش در ماههای آینده دیدن فرمائید. آخرین تغییر در تاریخ: 8/5/2005

در کلیه کشورها به تشکیلاتی که نماینده و مجری قانون بوده و حافظ جان و مال و منافع و آسایش مردم جامعه در قبال تخطی و رذالت عناصر تبهکار و فاسد باشند کلمه پلیس (Police) اطلاق میشود که از کلمه (پلی تا Polita) لاتین مشتق شده است. پلیس در کشور ما در حدود چهارده قرن قبل بوجود آمد که طی این دوره افراد آن بنامهای شحنه، محتسب، عسس و داروغه... نامیده میشدند. نکته قابل توجه آنکه، همواره تا قبل از سلطنت پهلوی سازمان نیروی پلیس ایران فاقد هرگونه نظم و اصول پلیسی بوده است.

پلیس در دوره قاجاریه:

در آن زمان در شهر تهران و شاید در بسیاری از شهرهای ایران نام پلیس "قاضی الحاجات" بود. توضیح اینکه از ساعت نه شب به آنطرف که همه در بستر خواب بودند مردی که فانوس بدست و شولا و یا پوستین بدوش داشت در سر گذر و پشت بام بازارها بگردش مشغول میشد و هرچند دقیقه یکبار فریاد یا قاضی الحاجات او با طنین جالب توجه بگوش عابریں میرسید. این شخص که مسئول تأمین انتظامات و مبارزه با جنایتکاران و سارقین بود با ادای جمله یا قاضی الحاجات بمردم میفهماند که مشغول انجام وظیفه است. ولی در زمان سلطنت ناصرالدین شاه هنگامی که وی راه اروپا را پیش گرفت و پلیس های خوش قیافه و خوش لباس شهرهای بزرگ اروپا را دید این فکر برای او بوجود آمد که بدستگاه پلیس ایران سر و سامانی بدهد، باین جهت در مراجعت به ایران برای انجام نظریات خود مستشاری از کشور ایتالیان بنام "کنت دومونت فورته" استخدام کرد و به ایران آورد و این شخص پس از ورود به تهران مشغول کار شد و برای نخستین بار نظامنامه و مقرراتی برای تشکیلات پلیس ایران وضع کرد. وی پس از چندین سال خدمت روز شانزدهم ذی القعدة ۱۲۹۵ قمری اولین تابلو پلیس را در ابتدای خیابان (الماسیه) که بعدها به باب همایون تغییر یافت، برسر درب عمارت پلیس نصب کرد و متن تابلو عبارت بود از "اداره جلیله پلیس دارالخلافه و احتساب". از عبارات تابلو چنین مفهوم میشود که در ابتدای امر پلیس و شهرداری در یکجا متمرکز و تحت ریاست کنت بوده است. در سال ۱۳۰۰ قمری پلیس دارالخلافه و احتساب صورت و قیافه تازه تری بخود گرفت و دارای داور و تشکیلات ثابتی گردید و برای نخستین بار نظامنامه و مقرراتی برای پلیس ایران تدوین شد. در آن هنگام عده پلیس در تمام شهر تهران از پنجاه نفر تجاوز نمیکرد و لباس آنها عبارت بود از یک سرداری مغزی و کلاه پوستی با نشان شیر و خورشید. این افراد در خیابان ها و کوچه ها گردش میکردند و ضمن حفظ نظم بعنوان مختلف از صاحبان دکاکین و خانه های معروف و میخانه ها برای امرار معاش دسمنزدی دریافت مینمودند. طبقه بالاتر از پلیس ها نواب و کلانتر خوانده میشدند.

پس از کنت فورته، این اداره رئسای دیگری داشت تا اینکه مختار السلطنه وزیر نظیمه شد و این اداره را بصورت سازمان منظم و صحیحی درآورد و دوایر مربوطه را گسترش داد و شهر تهران را به چهار ناحیه (کمیساریا) تقسیم نمود و آمار جمعیت تهران را که در آن تاریخ ۱۶۰,۰۰۰ نفر بود با نقشه محلات پایتخت و تعداد خانه ها و دکاکین و کلیه ابنیه تهیه و آماده ساخت.

پس از فتح تهران بدست مشروطه طلبان و ورود عده ای اشخاص بیگانه و ناشناس مسلح به پایتخت دولت متوجه میشود که بایستی وسایل و شرایط تازه ای جهت حفظ جان و مال اهالی تهران بوجود آورد و روی این اصل اداره امور نظیمه و استقرار امنیت و انتظامات را به پیرم خان ارمنی سپردند. وی علاوه براینکه مرد مقتدر و باهوشی بود در قفقاز و ترکیه مطالعاتی در امور پلیسی نموده و با اصول حفاظت شهر آشنائی داشت و در میان افراد مسلح خود نیز چند نفری را داشت که در کار پلیس در نظیمه استامبول سابقه خدمت داشتند. در ضمن وی اداره ای به اسم تحقیق که معادل اداره اطلاعات شهربانی است تاسیس کرد و میدان توپخانه را بمحل جدید نظیمه اختصاص داد. چندی بعد مرحوم عین الدوله وزیر داخله وقت در میدان مشق حضور یافت و سازمان نظیمه را رسماً از صولت نظام تحویل گرفت و در اختیار سوئدی ها گذارد و از همان روز "وستداهل" رئیس نظیمه شد و "ارفاص" بسمت رئیس پلیس و "برگدال" بریاست تأمینات منصوب و مشغول کار شدند. سوئدی ها مدت ۱۸ سال به نظیمه ایران خدمت کردند و سازمان جدیدی که در درجه اول مرکزیتی برای نظیمه ایران بوجود آورد طرح ریزی کردند که مورد توجه دولت و افراد ملت قرار گرفت و میتوان گفت که شهربانی کلی ایران برپایه و اساس تشکیلات سوئدی ها پایه گذاری شده است.

شهربانی در عصر رضاشاه کبیر:

اعلیحضرت رضاشاه کبیر از بدو تجلی در خدمات مهم اداری و اجتماعی و سیاسی، در سال ۱۳۰۰ خورشیدی با توجه به نیات واقعی مستشاران خارجی که در آنروز در سازمانهای مختلف کشور کار میکردند نظر خوشی نسبت به این طبقه نداشتند و همواره درصدد بودند که در نخستین فرصت کار ایران را به ایرانی بسپارند. در مورد شهربانی هم اعلیحضرت رضاشاه کبیر نظری جز این نداشتند و از همان ابتدای کار مایل بودند که این دستگاه مهم مملکت توسط ایرانیان اداره شود و اقداماتی نیز در زمانی که وزارت جنگ را بعهده داشتند در این زمینه معمول داشتند. لکن این امر یعنی تحویل نظیمه به متصدیان ایرانی انجام پذیرفت تا زمانی که اعلیحضرت رضاشاه کبیر خود به نخست وزیری رسیدند. با تحت اختیار گرفتن شهربانی و کوتاه کردن دست مستشاران سوئدی رضاشاه کبیر برای ۷ سال ریاست آن اداره را به یکی از افسران ارتش یعنی سرهنگ درگاهی (ریاست سابق

دژبانی ارتش) که بعداً برتبه سرتیپی رسید قرار داد و پس از چند دوره کوتاه ریاست شهربانی بدست افسران دیگر، اولین افسری آموزده از کادر شهربانی که بریاست این اداره گمارده شد سرهنگ رکن الدین مختاری بود. وی افسری آموزده، درست کار و جدی و فعال بود که پیش از زمان سوئدیها هم در این نیرو مشغول خدمت بود و اولین افسری بود که با رتبه سروانی مدرسه تعلیماتی شهربانی را طی کرده و در موقع کودتای سوم اسفند هم افسر اونیفرمه شهربانی بود که بعد به ریاست شهربانی های غرب کشور و سپس در مقام کفیل شهربانی و بعد بعنوان ریاست کل آن اداره انجام وظیفه نمود. وی بعدها بدرجه سرپاسی (سرتیپی) نایل آمد و ۷ سال ریاست شهربانی کل کشور را عهده دار بود و چون آموزش و پرورش او روی انضباط کامل و اجرای مقررات اداری بود با قدرت تام شهربانی را اداره نمود و تشکیلات آن را توسعه داد و با بهترین وضعیت سازماندهی نموده و دوائر و شعبات و کلانتریهای هر محل را با وظایف کامل ایجاد نمود.

از سال ۱۳۱۴ خورشیدی در دوران تصدی سرپاس مختاری، در سازمان اداری شهربانی تغییراتی داده شد و عده ای افسر برای آشنائی به علوم و اطلاعات پلیسی به اروپا اعزام شدند. بعلاوه نسبت به تکمیل امور مربوط به انگشت نگاری اقدام گردید و مجله شهربانی کل کشور به مدتها تعطیل و منتشر نمیشد زیر نظر مرحوم سرهنگ علی پارسا بصورت يك نشریه آبرومند و بی رقیب درآمد. بموازات این اقدامات بدستور رضاشاه کبیر در وضع حقوق و مزایای افسران و افراد شهربانی نیز تجدید نظر کلی بعمل آمد.

توجهی که رضاشاه کبیر به توسعه تشکیلات نظمیه داشتند سبب شد که در مدت کوتاهی نظمیه شاهد تغییرات و اصلاحات زیادی گردد که از آنجمله ضمیمه نظمیه های ایالات و بخشها به تشکیلات تهران، تاسیس زندان قصر در تهران و دیگر زندانها در شهرهای مختلف، تشکیل شعبه راهنمائی و رانندگی و الحاق اداره کل "تذکره" به نظمیه میباشد. همچنین عمارت کاخ عظیم اداره کل شهربانی کشور در تهران (که شامل دوائر مختلف میباشد) و از شاهکارهای معماری ایران میباشد در زمان رضاشاه کبیر روی اصول ساختمان تخت جمشید (پرسپولیس) ساخته شد، و از یادگارهای فناپذیر سلطنت پر افتخار معظم له بحساب میآید.

شهربانی از شهریور ۱۳۲۰ تا ۲۸ مرداد ۱۳۳۲:

بطور کلی از شهریور ۱۳۲۰ تا قیام ملی ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ بعلت حوادث سیاسی و ناگواری که در مملکت پیش آمد شهربانی کل کشور نتوانست آنطور که باید از اصلاحات و پیشرفت های لازم بهره مند گردد. معهداً بر اثر کوشش روسای شهربانی ادارات چندی تاسیس یافت و در سازمان چند اداره تجدید نظرهایی بعمل آمد و از لحاظ تعلیم و تربیت کادر شهربانی اقداماتی صورت پذیرفت که از مهمترین آنها تاسیس آموزشگاه عالی شهربانی است که بموجب فرمان همایونی بوجود آمد.

در قیام ملی ۲۸ مرداد، شهربانی نقش بزرگی داشت و افسران و درجه داران و پاسبانان و سایر کارمندان این سازمان وظیفه ملی خود را در جهت حفظ موارث ملی آب و خاک به بهترین وجه ایفا کردند.

سازمان شهربانی ایران در ایام قبل از انقلاب ننگین ۱۳۵۷ مرکب از ۲۵ اداره در تهران و بیش از ۱۵۰ شهربانی در استانها و شهرستانهای کشور بود.

اخبار، وقایع و پیشرفت های شهربانی در دوران قبل از انقلاب:

توسعه شهرها و ازدیاد جمعیت، افزایش روزافزون وسایل نقلیه موتوری و استفاده از وسایل مدرن تجدید نظر در سازمان و وظایف ادارات مرکزی شهربانی کل و شهربانی های استانها و شهرستانها را ایجاب میکرد. اصلاحاتی که از راه تجدید سازمان و آموزش کارکنان و تهیه وسایل و تجهیزات مدرن در دوران قبل از انقلاب در شهربانی کل کشور انجام گردید بکلی چهره این سازمان عظیم انتظامی را تغییر داد. از جمله کارهای مهم طبقه بندی شهربانی های شهرستان ها (که قبلاً بدخواه مسئولین امر صورت میگرفت) بر اساس استاندارد معین و تطبیق آنها با اوضاع و احوال روز و نیازمندی های مردم بود.

شرح کلیه کارهای انجام شده در این زمینه در صورتی که جمع آوری و مدون گردد کتابی مشتمل بر چند مجلد و هزاران صفحه خواهد شد و ما در بخش ادارات و واحدهای شهربانی تنها به نکات کوچکی از آنها اشاره خواهیم نمود:

فروردین ماه ۱۳۲۲ طرح سازمان نوین شهربانی زیر نظر سرتیپ عبدالعلی اعتماد مقدم رئیس اداره کل شهربانی تدوین شد. در این سازمان يك اداره قضائی و ۱۶ کلانتری برای شهر تهران و ۱۵۴ کلانتری برای شهرستانها تعیین گردید و نیز بر اساس آن بهداری شهربانی و کارخانجات زندان نیز توسعه یافت.

۴ خرداد ۱۳۴۰ شهربانی کل کشور و جمعیت شیروخورشید ایران در ۴۴ شهر دستگاههای بی سیم نصب کردند.
۱ شهریور ۱۳۵۰ از اینروز گارد انتظامی دانشگاهی در محل خود مستقر شده و شروع بفعالیت نمود. سرپرستی گارد را افسران دانشگاه دیده شهربانی کل کشور برعهده داشتند.

۲ شهریور ۱۳۵۰ با جدا شدن اداره انتظامی پلیس تهران و راهنمائی و رانندگی از امروز پست رئیس پلیس تهران از بین رفت و سازمان پلیس تهران منحل شد. در مقابل اداره پلیس تهران به دو سازمان سرکلانتری تهران و اداره راهنمائی و رانندگی تقسیم گردید. سمت رئیس پلیس تهران به سرکلانتر تهران تغییر پیدا کرد و ماموران راهنمائی و رانندگی و پاسگاههای رانندگی زیر نظر رئیس اداره راهنمائی و رانندگی تهران کار خواهند کرد.

یکی از مقامات شهربانی تبریز تأیید کرد که ۳ کلانتری از ۷ کلانتری تبریز برجیده شده و افراد کلانتریهای ۳، ۴، ۶، جهت تقویت نیروهای انتظامی برای مقابله با شورشیان در بین کلانتریهای ۱، ۲، ۵، ۷ تقسیم میگردند.

پلیس بعد از انقلاب اسلامی:

- ۱۳۵۷/۱۲/۱ ساختمان اداره راهنمایی و رانندگی و نیز ساختمان کلانتری ۲ مراغه به ستاد مرکزی انقلاب این شهر اختصاص یافت.
- ۱۳۵۷/۱۲/۲ دایره ضد اطلاعات شهربانی رضائیه بدستور شورای انقلاب اسلامی این شهر منحل شدند.
- ۱۳۵۷/۱۲/۵ در پی خواسته های آخوند طالقانی از امروز يك دندانپزشك و يك دبیر رئیس و معاون شهربانی سبزواری شدند.
- ۱۳۵۸/۴/۲۸ بموجب تصویب نامه هیات دولت، شهربانی کل کشور موظف شد جهت تکمیل کادر خود ۴ هزار پاسدار را به استخدام درآورد.
- ۱۳۵۸/۶/۲۱ اداره امور زندانها به دادگستری واگذار شد.
- ۱۳۵۹/۲/۲۹ اعلام گردید که کمیسیون پاکسازی شهربانی تاکنون ۳۳۷ نفر از پرسنل این نیرو را تصفیه و اخراج کرده است.
- ۱۳۵۹/۷/۳۰ روابط عمومی کلیه شهربانی های کشور منحل گشت.
- ۱۳۶۳/۱۱/۱۸ کمیسیون امور دفاع مجلس اسلامی شروع به بررسی طرح ادغام نیروهای انتظامی نمود. بر اساس این طرح شهربانی، ژاندارمری و کمیته های اسلامی (که عموماً از مشتی اوباش تشکیل گردیده بود) بصورت يك واحد متحد عمل مینمایند.
- ۱۳۷۰/۱/۱۲ نیروی انتظامی کشور تشکیل شد. این نیرو از ترکیب شهربانی، ژاندارمری، بسیج و کمیته تشکیل شده است.
- ۶ آذر ۱۳۷۱ بخشی از پرسنل سپاه پاسداران در نیروی انتظامی ادغام شدند. در اولین مرحله از اجرای این طرح هفته پیش در لرستان نخستین گروه از پرسنل سپاه به نیروی انتظامی این منطقه منتقل شده و به صورت کادر نیروی انتظامی درآمدند تا این نیرو را در تامین امنیت در امر به معروف و نهی از منکر و سایر ماموریتها !!! یاری دهند.
- خرداد ماه ۱۳۸۳ زندان قصر که ۷۵ سال قبل در دوران سلطنت رضاشاه کبیر احداث شده بود. بطور کامل تخلیه و تحویل شهرداری تهران شد. در پی این اقدام، شهرداری منطقه هفت تعدادی از بناهای زندان را تخریب و نخاله های آن به خارج از شهر انتقال داد. با این حال اعلام گردید برخی از بناهای تاریخی این مکان حفظ میگردد.